

Δυτικός Πολιτισμός

Η άνοδος και η κατάρρευση ενός μύθου

Δρ. Μάνος Δανέζης

Επίκουρος Καθηγητής Αστροφυσικής ΕΚΠΑ

Όπως όλοι γνωρίζουμε, μέχρι την εποχή των Προσωκρατικών Ελλήνων φιλοσόφων, η θεολογία της εποχής, είχε επιβάλει ένα θεοκρατικό πολιτισμικό ρεύμα με όλα τα αρνητικά του αποτελέσματα. Μια τέτοια πολιτισμική κατάσταση, με την πάροδο του χρόνου, συνάντησε τις αντιδράσεις των κοινωνιών οι οποίες αναζητούσαν την ευκαιρία μιας κοινωνικής αλλαγής. Η ευκαιρία αυτή δόθηκε μέσω των προσωκρατικών θετικών επιστημόνων και φιλοσόφων.

Οι Προσωκρατικοί φυσιολόγοι φιλόσοφοι ήταν εκείνοι που θεμελίωσαν την επιστημονική σκέψη, τη δημοκρατική κοινωνική δομή, αλλά και την πίστη σε μια πρώτη αρχή που οι μετέπειτα ονόμασαν Θεό. Με λίγα λόγια δημιούργησαν τις βάσεις αυτού που ονομάζουμε σήμερα Δυτικό πολιτισμό

Λίγο αργότερα όμως, ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης διηγούνται την κατάρρευση της ηθικής και των αξιών της Δημοκρατίας και τη χρησιμοποίηση του όρου «Δημοκρατία» από τους άρχοντες και τους πολίτες προκειμένου να επιτύχουν τους ωφελμιστικούς και μωροφιλόδοξους σκοπούς τους.

Η αρχή της γέννησης του Δυτικού πολιτισμού, όπως τον γνωρίζουμε σήμερα, ανάγεται στους πρώτους μετά Χριστόν αιώνες. Την περίοδο εκείνη, οι Πατέρες της Εκκλησίας –προκειμένου να ενισχύσουν τη φιλοσοφία της νέας θρησκείας– αναζήτησαν υπάρχοντα φιλοσοφικά ρεύματα που θα μπορούσαν να ενσωματωθούν στα δόγματα της χριστιανικής πίστης. Εκείνη την περίοδο υπήρξαν δύο βασικές χριστιανικές θεωρήσεις, Η πρώτη πίστευε ότι ο Χριστιανισμός ήταν μια νέα ιδεαλιστική θρησκεία και ως εκ τούτου θα έπρεπε να ενδυθεί με τη ιδεαλιστική πλατωνική φιλοσοφία.

Η δεύτερη χριστιανική τάση θεωρούσε ότι ο Χριστιανισμός ήταν η συνέχεια του Ιουδαϊσμού με πραγματοποιημένη την προφητεία περί ελεύσεως του Μεσσία και ως εκ τούτου έπρεπε να προσαρμοστεί στην αριστοτέλεια φιλοσοφία η οποία βρισκόταν πολύ πιο κοντά στην υλιστική ιουδαϊκή παράδοση.

Οι χριστιανικές Εκκλησίες στη Δύση, οι οποίες αναπτύχθηκαν σε περιβάλλον ιουδαϊκής παράδοσης, ενστερνίστηκαν την αριστοτέλεια θεώρηση. Αντιθέτως στο γεωγραφικό χώρο της Ανατολής –όπου υπήρχε ελληνιστική παράδοση– επικράτησε ο πλατωνικός ιδεοκεντρισμός. Οι δύο αυτές τάσεις ήρθαν σε σύγκρουση με αποτέλεσμα, πολύ αργότερα, τη δημιουργία της Καθολικής Δυτικής και της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η Δυτική Εκκλησία, η οποία, μετά την άλωση

της Κωνσταντινούπολης κυριάρχησε, επέβαλε τον Αριστοτελισμό ως κυρίαρχη φιλοσοφική, αλλά και επιστημονική τάση, στην τότε Δυτική Ευρώπη.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό ο ευρωπαϊκός πολιτισμός έγινε θεοκρατικός, εφόσον η θεολογία της Δυτικής Εκκλησίας επέβαλε τα δόγματά της, τόσο στο επίπεδο των κοινωνικών θεσμών όσο και της επιστημονικής γνώσης.

Ο πολιτισμός που αναπτύχθηκε από τα ιερατεία εκείνης της εποχής, στηρίχθηκε σε όλα του τα επίπεδα, πάνω «στο φόβο και όχι την αγάπη του Θεού». Οι θρησκευτικοί άρχοντες καθόριζαν όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες από τις πιο καθημερινές πρακτικές, όπως τις συναλλαγές και τις αγοραπωλησίες, έως τις σχέσεις των κοινωνικών τάξεων. Με τον τρόπο αυτό διαμόρφωσαν τον ευρύτερο κοινωνικό ιστό επηρεάζοντας τις αμόρφωτες κοινωνίες μέσω του φόβου της θείας τιμωρίας, ή της ικανοποίησης από τη θεία ανταμοιβή.

Τα φυσικά φαινόμενα ερμηνεύονταν με βάση την αριστοτελική θεώρηση η οποία ως γνωστόν υποστήριζε το γεωκεντρικό σύστημα όπως άλλωστε και η Καμπαλά, η άγραφη δηλαδή παράδοση της ιουδαϊκής θρησκείας. Η αυθεντία του Αριστοτελισμού καταπίεζε όμως την επιστημονική έρευνα. Οι επιστήμονες οι οποίοι διατύπωναν μια διαφορετική θεωρία αντιμετώπιζονταν ως αιρετικοί και τύγχαναν μιας βίαιης αντιμετώπισης. Κατ' αυτό τον τρόπο πολλοί από αυτούς αφορίστηκαν, φυλακίστηκαν, ή κάηκαν. Όλα αυτά συνέβαιναν χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η ορθότητα των επιστημονικών διακηρύξεων, αλλά η συμβατότητα με το θρησκευτικό δόγμα. Η υλιστική ιουδαϊκή θεολογία αντιστοιχίζονταν με την αριστοτελική αισθησιοκρατική θεώρηση, για να προκύψει μία θρησκεία που είχε το αλάθητο σε όλες τις εκδοχές του Δυτικού πολιτισμού.

Μέσα σε ένα τέτοιο ασφυκτικό θεοκρατικό πλαίσιο, τον 16ο και 17ο αιώνα, συντελέστηκε η δεύτερη μεγάλη επιστημονική επανάσταση η οποία μέσω μιας έκρηξης των επιστημονικών ιδεών ανέλαβε να διαχωρίσει τη θεολογία από την επιστήμη και να δώσει τη δυνατότητα στις κοινωνίες των ανθρώπων να οργανώνουν διάφορα κοινωνικά συστήματα. Η επιστήμη, αφού κέρδισε το δικό της χώρο στον κοινωνικό ορίζοντα, έπαψε να εξαρτάται από την εκκλησιαστική διοικητική δομή, ενώ συγχρόνως κατάφερε να μην έρχεται σε μετωπική ρήξη μαζί της. Αυτό έγινε κατορθωτό πρεσβεύοντας ότι στόχος της είναι να εξηγεί τα γεγονότα που εμπíπτουν αποκλειστικά στις ανθρώπινες αισθήσεις και ότι το μη αισθητό επαφίεται στη δικαιοδοσία της θεολογίας. Με τον τρόπο αυτό η επιστήμη μπόρεσε να εξασφαλίσει τις κατάλληλες συνθήκες για να εξελιχθεί, εφόσον δεν ερχόταν σε ευθεία σύγκρουση με τις κυρίαρχες θρησκευτικές δομές.

Η καινοτομία που εισήγαγε στην Ιστορία της Επιστήμης η επιστημονική επανάσταση του δέκατου έβδομου και δέκατου όγδοου αιώνα, αφορά τη μέθοδο αναζήτησης και διερεύνησης της γνώσης. Για πρώτη φορά τότε εισήχθησαν στην επιστημονική διαδικασία το πείραμα και ο μαθηματικός formalισμός. Έτσι, αναπτύχθηκε μια αμφίδρομη σχέση θεωρίας και πειράματος στην οποία χρησιμοποιούταν σαν κώδικας επικοινωνίας η γλώσσα των μαθηματικών. Μέσα σε ένα τέτοιο επιστημονικό κλίμα, η κοινωνική συγκρότηση εναρμονίστηκε με τη φιλοσοφία της αριστοτέλειας «Αριστοκρατίας».

Η ουσιαστική έννοια του όρου αυτού προκύπτει από τη ρίζα της λέξης που σημαίνει η «κυριαρχία των αρίστων». Όμως η έννοια του όρου «άριστος», με την πάροδο των αιώνων, έτυχε μιας σκαιάς μεταχείρισης και μιας εσκεμμένης παρερμηνείας. Αυτό συνέβη επειδή η «αριστεία» αποτελούσε προϋπόθεση κατάληψης ηγετικών θέσεων στο πλαίσιο της κοινωνικής αυτής δομής. Με την πάροδο των ετών οι ηγετικές και εξουσιαστικές ομάδες παρέμεναν μεν ολιγομελείς, όπως και οι αριστοκρατικές, όμως δεν αποτελούνταν πλέον από «αρίστους». Απλώς, οι ολιγομελείς αυτές ομάδες εξουσίας αυτοονομάζονταν φιλάρεσκα «αριστοκρατικές» και επέβαλαν στην κοινωνία, με κάθε μέσον, να τους απονέμει αυτόν τον τίτλο.

Η αποδοχή αυτής της πραγματικότητας μετάλλαξε την κοινωνική φιλοσοφία της Αριστοκρατίας, σε ένα Ολιγαρχικό κοινωνικό σύστημα. Στο σύστημα αυτό η έννοια της αριστοκρατικής ομάδας διοίκησης αντικαταστάθηκε από την έννοια της «ελίτ» η οποία δεν συνεπαγόταν ταυτόχρονα ότι ήταν και αριστοκρατική. Μέσω αυτής της μετάλλαξης, η οποία δεν ήταν επιβεβλημένη φυσιολογικά αλλά βίαια, είχαν ήδη τεθεί οι ρίζες της κατάρρευσης του πολιτισμικού πυλώνα της κοινωνικής φιλοσοφίας, εφόσον είχε χαθεί η αυτοσυνέπεια και η συνέχεια βασικών προϋποθέσεων και αρχών λειτουργίας του πολιτισμικού αυτού πυλώνα.

Ο έλεγχος των διοικητικών δομών της κοινωνίας είχε περιέλθει πλέον στα χέρια «ολίγων» αλλά όχι και «αρίστων». Η εξέλιξη αυτή, επειδή εξυπηρετούσε και ωφελούσε τις μωροφιλοδοξίες και τις άκρατες –χωρίς φραγμούς– ωφελμιστικές επιδιώξεις των «ολίγων», αλλά όχι και «αρίστων», παγιώθηκε και διαιωνίστηκε μέχρι τις ημέρες μας.

Η παγίωση όμως μιας κοινωνικής ολιγαρχικής διοικητικής δομής, χωρίς αριστοκρατικά χαρακτηριστικά, δημιούργησε προβλήματα, εφόσον δεν έχαιρε μιας βιωματικής ηθικής και συνειδησιακής αποδοχής εκ μέρους της κοινωνίας. Η αποδοχή αυτή ήταν όμως αναγκαία προϋπόθεση μιας ειρηνικής αποδοχής, από την κοινωνία, των επιβεβλημένων τις περισσότερες φορές δια της βίας, ολιγαρχικών ηγεσιών. Για το λόγο αυτό, αντικαταστάθηκε η ανάγκη μιας ηθικής και συνειδησιακής κοινωνικής αποδοχής, από την αποδοχή της υπεροχής του «υλικού πλούτου».

Η θέσπιση όμως του κριτηρίου του υλικού πλούτου σε αντικατάσταση του κριτηρίου του «αρίστου», αποτέλεσε ένα νέο πλήγμα στις δομές του πραγματιστικού πολιτισμικού ρεύματος της Δυτικής Ευρώπης. Επειδή όμως ήταν προφανής και κατανοητή η αντικοινωνική και ανήθικη δομή αυτού του πολιτεύματος, έγινε μια προσπάθεια αλλοίωσης βασικών αρχών και κανόνων λειτουργίας της Θεολογίας και της Επιστήμης, ούτως ώστε να εξυπηρετούν και να καλύπτουν φιλοσοφικά και ιδεολογικά τα συμφέροντα της εκχυδαϊσμένης κοινωνικής δομής. Ήταν η εποχή κατά την οποία οι δυτικές χριστιανικές διοικητικές δομές εισάγουν στη λειτουργία τους, κατά τα ιουδαϊκά πρότυπα, κοσμικά χαρακτηριστικά. Ο Χριστιανισμός πλέον γίνεται μιλιταριστικός, βίαιος τρυγητής υλικών αγαθών, ρατσιστικός και εθνικιστικός, σε αντίθεση με όλα τα διδάγματα και τις επιταγές του ιδρυτή του. Ομοίως η επιστήμη γίνεται υλιστική, ωφελμιστική και κατευθυνόμενη. Είναι αποδεκτή από την κοινωνική δομή και χρηματοδοτείται μόνο εάν εξυπηρετεί τον πόθο των ολίγων για δόξα και υλικό κέρδος.

Όπως γίνεται φανερό από όλα τα προηγούμενα, μια τέτοια κοινωνική διοικητική δομή δεν ήταν δυνατόν να γίνει αποδεκτή από το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας,

αφού δεν υπηρετούσε τις βασικές της ανάγκες και δεν κατασίγαζε, αλλά αντιθέτως επαύξανε, τους φόβους που ένας πολιτισμός υποτίθεται ότι θα ελαχιστοποιούσε.

Τότε ακριβώς αρχίζει η εποχή της κατάρρευσης των αναπτυχθέντων ολιγαρχικών δομών όπως οι φεουδαρχίες και οι μοναρχίες. Η κατάρρευση αυτή θα μπορούσε να δράσει θετικά στην ανασύνταξη του Δυτικού πολιτισμού, εάν αποτελούσε την αρχή μιας αυτοκάθαρσής του και μιας ουσιαστικής επαναφοράς της αρχής των «αρίστων».

Η ευκαιρία όμως χάθηκε λόγω μιας πανέξυπνης μεταμόρφωσης του Ολιγαρχικού συστήματος. Οι καταρρέουσες ολιγαρχικές κοινωνικές δομές επιχείρησαν επιτυχώς μια εκπληκτική πολιτισμική αναδίπλωση. Προκειμένου να διατηρήσουν τον διοικητικό έλεγχο της κοινωνίας, υιοθέτησαν – βεβαίως φαινομενικά και υποκριτικά– τη φιλοσοφική αρχή του ιδεαλιστικού πολιτισμικού ρεύματος, την αρχή της «Δημοκρατίας».

Επικαλούμενοι όμως κάποιες ουσιαστικές και πραγματικές κοινωνικές αδυναμίες, η «δημοκρατία» δικαίως αντικαταστάθηκε από την «αντιπροσωπευτική δημοκρατία» η οποία με τη σειρά της έδωσε τη θέση της στην «αντιπροσωπευτική πολυκομματική δημοκρατία». Είναι αλήθεια ότι όλη αυτή την περίοδο των μεγάλων κοινωνικών αλλαγών, έγιναν φιλότιμες προσπάθειες αλλαγής του φιλοσοφικού και ιδεολογικού προσανατολισμού των διοικητικών δομών. Στόχος αυτής της προσπάθειας ήταν η εφαρμογή της αρχής των «αρίστων» στην επιλογή των «δημοκρατικά» εκλεγμένων αντιπροσώπων.

Στο σημείο αυτό όμως κρυβόταν η παγίδα των ολιγαρχικών δομών. Ποντάροντας στην «ανθρώπινη φύση», επέκτεινε αριθμητικά τον ολιγαρχικό κύκλο συμπεριλαμβάνοντας σ' αυτόν όλους τους εκάστοτε εκλεγμένους εκπροσώπους του λαού. Οι εκπρόσωποι αυτοί, περιβάλλονταν με όλα τα ολιγαρχικά προνόμια και γίνονταν δεκτοί στους ολιγαρχικούς κύκλους ως ισότιμοι εταίροι όσο χρόνο διαρκούσε η θητεία τους.

Ήταν σχεδόν βέβαιο ότι το πάθος της εξουσίας και του πλούτου, η ηδονή της επιβολής τους στο πλήθος, η λαϊκή αποδοχή που μπορούσαν να αποκομίσουν μέσω της εξυπηρέτησης βασικών αναγκών –με θεμιτά ή αθέμιτα μέσα– θα αλλοτριώναν ακόμα και τους άριστους μετατρέποντάς τους απλώς σε «ολίγους».

Η ύπαρξη κάποιων αδιάφθορων αντιπροσώπων θα αποτελούσε το «άλλοθι» και την προς τα έξω «καλή μαρτυρία» του συστήματος. Μια τέτοια εξέλιξη βεβαίως παραχάραζε το ουσιαστικό νόημα της Δημοκρατίας μετατρέποντάς την σε ένα παράδοξο σύστημα «ολιγαρχικής αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας». Ένα τέτοιο κοινωνικό και πολιτικό σύστημα ικανοποιούσε επιφανειακά το λαϊκό αίσθημα το οποίο αποζητούσε συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, ενώ ουσιαστικά οι αποφάσεις λαμβάνονταν και πάλι από μια διευρυμένη και περιχαρακωμένη ολιγαρχική ομάδα.

Ένας δεύτερος παράγοντας που παρέμεινε αναλλοίωτος στο πλαίσιο αυτής της κοινωνικής μετάλλαξης ήταν η διατήρηση, ως παράγοντα κοινωνικής αξιολόγησης, της ποσότητας και της ποιότητας των υλικών αγαθών. Ο παράγοντας αυτός, όχι μόνο διατηρήθηκε, αλλά συν τω χρόνω απετέλεσε τη βάση του οικοδομήματος της σχεδιασμένης οικονομίας. Με την αποδοχή αυτού του πολιτικού συστήματος, η

σήψη των δομών του πολιτισμού είχε περάσει στην τελευταία και πλέον επώδυνη φάση του, αφού εύκολα πια μετατράπηκε σε έναν οικονομίστικο πολιτισμό

Το οικοδόμημα όμως της οικονομίας, εντάσσεται στο πλαίσιο της κοινωνικής συγκρότησης μιας κοινωνίας. Η οικονομία δεν αποτελεί –στο φιλοσοφικό της τουλάχιστον επίπεδο– επιστήμη, παρά μόνο στο μέτρο της χρησιμοποίησης μιας σειράς επιστημονικών κατευθύνσεων, όπως της κοινωνιολογίας, των μαθηματικών και της ψυχολογίας.

Η οικονομία, ιδεατά, αποτελεί τον ισχυρό βραχίονα μέσω του οποίου ένα πολιτικό σύστημα, στην πρακτική του έκφραση, στηρίζει τους πολίτες, την επιστήμη και τη θεολογία. Η οικονομική δομή βεβαίως πρέπει να διαμορφώνεται και να οριοθετείται από το περιεχόμενο και την επίδραση της εσωτερικής φιλοσοφίας και της επιστημονικής κοσμοθεώρησης ενός λαού. Αν επικυριαρχήσει η οικονομία και τα συστήματά της, πάνω σε κάθε πολιτισμική έκφραση τότε όπως αναφέρει ο καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Μάριος Μπέζγος: *«Κανένας ηθικός φραγμός, καμιά θρησκευτική απαγόρευση, κανένα θεολογικό όριο δεν μπορούν να αναχαιτίσουν ή να επηρεάσουν την οικονομική δραστηριότητα του ατόμου. Με αυτόν τον τρόπο όμως κινδυνεύει η ιδιωτική πρωτοβουλία να εκφυλιστεί σε ατομική υστεροβουλία. Χάνονται τα όρια ανάμεσα στη ελευθερία και στην αυθαιρεσία, την πρωτοβουλία και την υστεροβουλία, το κέρδος και την κερδοσκοπία».*

Στη σημερινή εποχή μάλλον έχουμε φθάσει σε αυτό το τελικό στάδιο πολιτισμικής κατάρρευσης. Η Ελλάδα όμως, ως μητέρα της Δημοκρατίας και του Ευρωπαϊκού πολιτισμού, έχει την υποχρέωση να ζωντανέψει τις αξίες και την ηθική της Δημοκρατίας των Προσωκρατικών φιλοσόφων.

Βεβαίως, όλοι σήμερα μας θεωρούν φτωχούς, αδύνατους, αλλοτριωμένους από την λάμψη του πρόσκαιρου πλούτου. Μας θεωρούν ανίκανους να χτίζουμε πολιτισμούς. Σε όλους αυτούς απαντάει ο μεγάλος μας ποιητής Οδυσσέας Ελύτης:

«Κι ας μας φωνάζουν αεροβάτες, φίλε μου, όσοι δεν ένιωσαν ποτέ με τι σίδηρο, με τι πέτρες, τι αίμα, τι φωτιά, Χτίζουμε, Ονειρευόμαστε και Τραγουδούμε!»

Όσο και αν δεν το έχουσε καταλάβει όσοι μας αμφισβητούν, πριν από αυτούς, ξαναβρήκαμε μέσα στη φωτιά του πόνου μας, την αξία που δημιουργεί πολιτισμούς, την ανθρώπινη αλληλεγγύη. Και όπως μας διηγείται ο μεγάλος Γιάννης Ρίτσος:

Και να αδερφέ μου που μάθαμε να κουβεντιάζουμε ήσυχα, ήσυχα κι απλά. Καταλαβαινόμαστε, τώρα, δε χρειάζονται περισσότερα.

Κι αύριο λέω θα γίνουμε ακόμα πιο απλοί.

Θα βρούμε αυτά τα λόγια που παίρνουνε το ίδιο βάρος
σ' όλες τις καρδιές, σ' όλα τα χείλη,
έτσι να λέμε πια τα σύκα-σύκα και τη σκάφη-σκάφη.
Κι έτσι που να χαμογελάνε οι άλλοι και να λένε:
«Τέτοια ποιήματα σου φτιάχνω εκατό την ώρα».
Αυτό θέλουμε κι εμείς.

*Γιατί εμείς δεν τραγουδάμε για να ξεχωρίσουμε, αδελφέ μου απ' τον κόσμο.
Εμείς τραγουδάμε για να σμίξουμε τον κόσμο.*

Βιβλιογραφία

Μάνος Δανέζης και Στράτος Θεοδοσίου, *Το Μέλλον του παρελθόντος μας-Επιστήμη και Νέος Πολιτισμός*. Εκδόσεις Δίαυλος Αθήνα 2005

Μάνος Δανέζης και Στράτος Θεοδοσίου, *Έτσι βλέπω τον Κόσμο-Η Επιστήμη του HomoUniversalis*. Εκδόσεις Δίαυλος, Αθήνα 2012

16 March 2015